

tı, Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 3742) adlı eserleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hds" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "hds" md.; *et-Ta'rîfât*, "el-Ûdûş" md.; a.mlf., *Şerhu'l-Mevâkıf*, s. 451-455; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 29, 218, 249, 359, 400; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 324-327; *Kâmus Ter-cümesi*, I, 646; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hds" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "bd'a", "c'al", "f'îr", "hds", "hlk", "şn'a" md.leri; Kindî, *Re-sâ'il*, s. 121 vd., 186-192, 194-198, 201-207; Hayyât, *el-İntişâr*, s. 21, 40-41; Eş'arî, *el-Lüma'*, s. 6-7; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 11-15; a.mlf., *Te'vilâtü'l-Kur'an*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 22, vr. 33; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, I, 115-135; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 184; Bâkîllânî, *el-İnşâf*, s. 16-18; a.mlf., *et-Temhid* (McCarthy), s. 18-24; İbn Füre-*rek*, *Mücerredü'l-makâlât*, s. 37-38; Kâdî Abdücebbar, *el-Muhtâ*, s. 36-103; a.mlf., *Şerhu'l-Uşûl'l-hamse*, s. 92-122; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 36-69; Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüve* (nşr. M. el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1987, s. 32-33; İbn Hazm, *el-Faşl*, I, 14-24; Cü-veynî, *el-İrşâd* (Muhammed), s. 17-27; a.mlf., *eş-Şâmil fi uşûl'l-dîn* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr v.dğr.), İskenderiye 1969, s. 166-262; İbn Sivâr el-Bağdâdî, *Makâle fi enne delile Yahyâ en-Nahûi 'alâ hâdeşi'l-âlem evlâ bi'l-ka'bül min delil'l-mutekellimîn aşlen* (Abdurrahman Bedevî, *el-Eflâtüniyyetü'l-muħdeşe inde'l-'Arab* içinde), Kahire 1977, s. 243-247; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), I, 106; a.mlf., *el-İktisâd* (nşr. İbrahim Ağâh Çubukçu - Hüseyin Atay), Ankara 1962, s. 24-35; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, s. 5-53, 56, 123-126; Kemâleddin el-Enbârî, *ed-Dâ'ile'l-İslâm* (nşr. Seyyid Hüseyin Bâğcevân), Beyrut 1409/1988, s. 119-161, 166-198; Neseфі, *Tebşiratü'l-edille*, I, 44-52, 60, 72-76; İbn Rüşd, *el-Keşf'an menâhici'l-edille* (nşr. Mustafa Abdülcevâd İmrân), Kahire 1388/1968, s. 46-54, 113-121; Fahreddin er-Râzî, *el-Mebâhişü'l-meşrikiyye* (nşr. M. el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1410/1990, I, 227-230; Âmidî, *el-Mübîn*, s. 9-23, 119; İbn Teymiyye, *Der'ü te'ârûzi'l-'akl ve'n-naql* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1399/1979, I, 26-38, 40-41; a.mlf., *Kitâbü'n-Nübüvât*, Beyrut 1405/1985, s. 9, 60-65, 71-73, 81-87, 91-92; a.mlf., *Mecmû'atü Tefsiri Şeyhi'l-İslâm İbn Teymiyye* (nşr. Abdüssamed Şerefüddin), Bombay 1374/1954, s. 209-212, 266-267, 364-365; İbnü'l-Murtazâ, *el-Kalâ'id fi taşih'i'l-'akâ'id* (nşr. Albert N. Nader), Beyrut 1985, s. 81-83; Beyâzîzâde, *el-Uşûlü'l-münife li'l-İmâm Ebi Hanîfe* (nşr. İlyas Çelebi), İstanbul 1416/1996, s. 41; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, II, 10-16; İzzâhu'l-meknûn, I, 396; Bekir Topaloğlu, *Al-lah'ın Varlığı*, Ankara 1992, s. 50-53, 62-63, 68-73, 82-87, 90-92, 122-126, 135-136, 175-176; M. Sait Özervarlı, *Son Dönem Kelâm İlminde Metot* (doktora tezi, 1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 166-167; Aydın Topaloğlu, *Çağdaş İngiliz Felsefesinde Ateizm Problemi* (doktora tezi, 1996, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 119, 122-126; Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, İstanbul 1998, s. 40-55; H. Bekir Karlığa, "Delâletü'l-hâirîn", *DİA*, IX, 124.

BEKİR TOPALOĞLU

HÛÎ, Ebü'l-Kâsım (أبو القاسم حوئي)

Âyetullah Ebü'l-Kâsım b. Alî Ekber b. Hâşim Müsevî Hûî (1899-1992)

Özellikle İnan dışındaki Şiiler'ce son dönemde en büyük taklid mercii kabul edilen fakih.

19 Kasım 1899'da İnan Azerbaycanı'na bağlı Hoy (Hûy) kasabasında doğdu. İlk dinî bilgileri burada aldı. On üç yaşında iken ailesiyle birlikte daha önce babası Seyyid Ali Ekber'in göç etmiş olduğu Necef'e gitti. O dönemde bir nevi dinî ilimler akademisi olan Havze-i İlmiyye'de ders halkalarına katılarak Arapça, mantık, belâgat, usûl-i fıkıh, fıkıh ve hadis dersleri aldı. Kendi ifadesine göre usul ve fıkıh alanında yetişmesinde özellikle Muhammed Hüseyin el-İsfahânî ve Mirza Muhammed Hüseyin-i Nâîni'nin önemli bir yeri vardır. Ayrıca İmâmîyye Şiası'nın ana hadis kaynaklarından rivayette bulunma hususunda hocalarından icâzet aldığını yine kendisi belirtmektedir (*Mu'cemü ricâli'l-hadis*, XXII, 23).

Hûî, üstün gayreti ve keskin zekâsıyla dinî ilimlerde hızlı bir gelişme kaydederek müctehid pâyesini elde etti (1933); Havze-i İlmiyye'de öğretmen olarak uzun yıllar hizmet verdi ve birçok öğrenci yetiştirdi. Döneminin en önde gelen mercii-taklidi kabul edilen Âyetullah Seyyid Muhsin et-Tabâtabâi'nin vefatından (ö. 1970) sonra başta Irak, Suriye, Lübnan, Hindistan ve Pakistan'daki Şiiler olmak üzere özellikle İnan dışında yaşayan Şiiler'in en büyük taklid mercii kabul edildi.

Özel hayatında disipliniyle tanınan Hûî, metodoloji bakımından Ca'ferî fikhındaki gelişmenin son halkasını teşkil eden Şeyh Murtazâ el-Ensârî (ö. 1281/1864) ekolüne mensuptur. Ensârî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıhı bir bütün olarak ele alıp yeniden yorumlaması, bilhassa usûl-i fikhın konularını genişleterek aklî esaslar çerçevesinde bu ilmi yeniden kurması ve daha sonra bu metodu fıkıh alanına, özellikle de ticaret hukukuna uygulaması kendisinden sonra gelen Şii ulemâ tarafından geniş kabul görmüş, o dönemden itibaren medreselerde fıkıh öğretimi bu metot üzerine yapılmıştır (Modarrasi, s. 57). Hûî de gerek Havze-i İlmiyye'de vermiş olduğu derslerde gerekse eserlerinde aynı metodu benimsemiş ve uygulamıştır.

Hayatı boyunca eğitim ve öğretime büyük önem veren Hûî Havze-i İlmiyye'nin

ihyası için büyük çaba harcamış, burada kurduğu ders halkasında çoğu Iraklı olmak üzere Suriye, Lübnan, Bahreyn, Küveyt, İnan, Pakistan, Hindistan, Afganistan ve Güney Afrikalı öğrencilere ders vermiştir. Bunlar, temel eğitimlerini tamamladıktan sonra ülkelerinde yürüttükleri ilmî faaliyetlerle Şii düşüncenin Hûî'nin yorumuyla yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır.

Hûî'nin en belirgin özelliklerinden biri de siyasete karşı olan tavrıdır. Humeyni'nin aksine Hûî, siyasete soğuk bakan Hâirî ve Burûcirdî geleneğini sürdürmüştür. Özellikle şah rejimine muhalefeti sebebiyle İnan'dan sürgün edilen Humeyni'nin Necef'e intikaliyle birlikte (1965) siyasî tartışmaların yoğunluk kazandığı ve birçok âlimin siyasete karıştığı yıllarda Hûî bunun dışında kalarak ilmi ve öğreticiliği tercih etmiştir. Hûî, ulemânın aktif siyasetin dışında yer alıp toplumun tamamını kucaklayan bir önderlik ve muhafazakârlık örneği ortaya koymasına gerektiğini vurgulamış (Amir Taheri, s. 160), bu konuyla ilgili bir dizi ders vermiştir. "Velâyet-i fakih" anlayışının tartışıldığı bu derslerde Hûî fakihin ancak fetva ve kazâ yetkisine sahip olduğunu, kısıtlılar dışında insanların malları ve canları üzerinde tasarrufta bulunamayacağını, dolayısıyla velâyet-i fakihin yetkisinin velâyet-i âmme şeklinde algılanarak siyasî alana kaydırılmasının dinî temelden yoksun olduğunu delilleriyle açıklamış (*Mişbâhu'l-fekâhe*, V, 32-49), bu düşüncelerinden dolayı, siyasî islahat ve devlet yönetimini de fakihin yetki alanı içinde gören Humeyni ve taraftarlarının sert biçimde eleştirilmiştir. Hatta Humeyni'nin 1970'te Necef'te velâyet-i fakih üzerine verdiği derslerin (daha sonra *Velâyet-i Fakih yâ Hükümet-i İslâmî* adıyla kitap haline getirilmiştir) bir anlamda Hûî'ye cevap verme amacı taşıdığı belirtilmiştir (Rose, s. 177). Aynı şekilde zekât ve humustan elde edilen gelirlerin İslâm devleti kurmaya yönelik faaliyetler (cihad) ve devletin giderleri için harcanmasını savunan Humeyni'nin (*Velâyet-i Fakih yâ Hükümet-i İslâmî*, s. 34; *Kitâbü'l-Bey'*, II, 490-491) aksine Hûî bu paraların kamu yararına, özellikle de eğitimi ve öğretimi faaliyetlerine sarfedilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (*Minhâcü's-şâlihîn*, I, 334, 372). Humeyni'nin vefatından sonraki fiilî durum ve velâyet-i fakih etrafındaki tartışmalar, Şii dünyasının içinde bulunduğu şartlar açısından Hûî'nin görüşlerinin daha isabetli olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim Humeyni'nin yerine vâli-i fakih olarak tayin edilen Ha-

menevî'nin henüz merci-i taklîd makamına erişememiş olması, bir taraftan velâyet-i fakihî Humeynî'nin ortaya atıp Muntazarî'nin sistemleştirmiş olduğu konudan uzaklaştırırken diğer taraftan bizzat İran'daki Şîî mukallitlerin bile fikhî meselelerde vâlf-i fakihin dışında başka taklid mercilerine yönelmelerine sebep olmuştur.

Siyaset karşıtı tutumu ve toplumun tamamını kucaklayan ılımlı tavrı, Hûî'nin İran dışında yaşayan Şîîler'in son dönemdeki en büyük taklid mercii olmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Humeynî dinî bir lider (merci-i taklîd) olmaktan çok İran'a mahsus karizmatik bir siyasî lider olarak algılanarak mukallitleri genelde bu ülkeyle sınırlı kalırken Hûî'nin başta Arap dünyası olmak üzere çeşitli bölgelerde organize bir taraftar kitlesine sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte onun bu mutedil siyasî yaklaşımı, kendisinin yaşadığı Irak dışındaki müslümanların meseleleriyle ilgilenmesine engel teşkil etmemiştir. Nitekim İran'daki şah rejiminin haksız ve baskıcı uygulamalarını eleştirdiği gibi Filistin'deki müslümanların davalarına da sahip çıkmış ve bu konuda cihad fetvası bile vermiştir.

Asıl faaliyetlerini eğitim ve öğretim alanında yoğunlaştıran Hûî, temsilcileri aracılığıyla oluşturduğu iyi organize edilmiş bir iletişim ağı sayesinde zekât, humus ve diğer bağışlardan elde edilen gelirlerle Bombay, Bangkok, Dakka, İslâmâbâd, New York, Kuala Lumpur, Londra gibi merkezlerde medrese, okul, cami, kütüphane, yayınevi ve hayır kurumları açılmasına ön ayak olmuştur (*en-Nûr*, sy. 27 [1993], s. 10-11). Bunlar Şîî düşüncenin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması, ayrıca fakirlere yardım amacıyla tesis edilmiş kurumlar olup halen faaliyetlerini devam ettirmektedir. 1980'lerde kendi adına kurulan Hûî Vakfı (al-Khoi Benevolent Foundation) öncülüğünde yürütülen bu faaliyet-

ler, Hûî'nin tayin ettiği on kişilik vakıf mütevellî heyeti tarafından denetlenmektedir. Bu derece sistemli bir hizmet ağının daha önce kurulmadığı göz önüne alınır Hûî'nin Şîî ulemâ içinde bu anlamda bir müessesleşme hareketine öncülük ettiği söylenebilir.

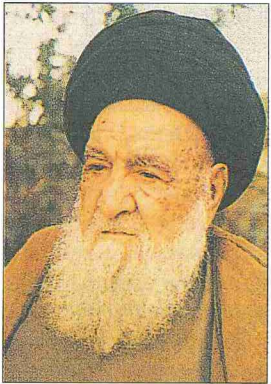
Hûî, siyaset karşıtı tutumunu ömrünün sonuna kadar sürdürmesine rağmen özellikle 1980'de Âyetullah Muhammed Bâkır es-Sadr'ın Baas rejimince idam edilmesinin ardından faaliyetleri üzerindeki hükümet denetimi artmış, mallarına el konmuş, öğrencileri tutuklanmış (Wiley, *The Islamic Movements*, s. 57) ve Irak dışına çıkmasına izin verilmemiştir. Bu baskılara rağmen İran-İrak savaşı sırasında sessiz kalmış ve iki taraf hakkında herhangi bir görüş beyan etmekten kaçınmıştır. Mart 1991'de Kuzey Irak'ta meydana gelen Şîî ayaklanmasının bastırılmasından sonra olaylarda etkisi bulunduğu iddiasıyla üzerindeki baskılar arttırılmış ve ömrünün son günlerini evinde göz hapsinde geçirmiştir. 8 Ağustos 1992'de vefat eden Hûî'nin cenazesi, Irak hükümetinin ısrarı üzerine sadece yakınlarından beş altı kişinin katılımıyla törensiz kaldırılmıştır.

Hûî'nin ölümünün ardından yerine kimin geçeceği ve başta Havze-i İlmîye olmak üzere kendisine bağlı müesseselerle Hûî Vakfı'nın büyük meblağlara ulaşan mal varlığı üzerinde kimin söz sahibi olacağı konusundaki tartışmalar, sonunda vakıf mütevellî heyetince Âyetullah Gülpâyigânî ismi üzerinde karar kılınmasıyla (*en-Nûr*, sy. 27 [1993], s. 10-11) bir ölçüde sona ermiş, Gülpâyigânî'nin Aralık 1993'teki vefatından sonra ise Hûî'nin en seçkin öğrencilerinden olan Âyetullah Seyyid Ali el-Hüseynî es-Sistânî ismi üzerinde uzlaşma sağlanmıştır (*a.g.e.*, sy. 33 [1994], s. 33). Bununla birlikte Şîî düşünce çevrelerinde merci-i taklîd makamı ve gelecekte bu makamın konumu üzerindeki tartışmalar hâlâ canlılığını korumaktadır.

Eserleri. *Mu'cemü ricâli'l-hadis* adlı eserinde (XXII, 22-26) Hûî, Ebû'l-Kâsım başlığı altında kısaca kendi biyografisini verirken otuz yedi eserini zikretmektedir. Çoğu usul ve fûrû-i fıkha dair olan bu eserlerden bazıları bizzat kendisi tarafından telif edilmiş, büyük kısmı ise dersleriyle fetvalarının öğrencileri tarafından derlenip kitap haline getirilmesi ve kendisinin onayına sunulduktan sonra neşredilmesi suretiyle meydana gelmiştir. Bu neşir faaliyeti halen devam etmektedir.

Hûî Vakfı tarafından Londra'da aylık olarak yayımlanan Arapça *en-Nûr* dergisi, onun çeşitli zamanlarda verdiği fetvaları birçok sayısında neşretmiş ve bunları bir kitap halinde yayımlayacağını duyurmuştur (sy. 59 [1996], s. 58). Hûî'nin başlıca eserleri şunlardır: **1.** *Minhâcü's-şâlihîn* (I-II, Beyrut 1980). İbadet ve muâmelâtla ilgili fetvalarını ihtiva etmekte olup bağılları için başvuru kaynağı niteliğindedir. **2.** *Tekmiletü'l-Minhâc* (Beyrut 1980). *Minhâcü's-şâlihîn*'de yer almayan kazâ, şehâdet, hudûd, kısas ve diyet konularına ait fetvaları içermektedir. **3.** *Mebânî Tekmiletü'l-Minhâc* (I-II, Ncef 1976). *Tekmiletü'l-Minhâc*'in şerhi mahiyetinde olup söz konusu eserde yer alan fetvaların delilleriyle birlikte açıklamaları ihtiva etmektedir. **4.** *el-Mesâ'ilü'l-müntehabe* (Kum 1412/1992). Hûî'nin *Minhâcü's-şâlihîn*'den seçilmiş ibadet ve muâmelâtla ilgili fetvalarını içeren eser taraftarları için bir el kitabı niteliğindedir. **5.** *Risâle fi'l-libâsî'l-meşkûk* (Ncef 1361/1943). İbadet esnasında giyilecek elbiseler hakkındadır. **6.** *Menâsikü'l-hac* (Ncef 1964). Eser, Hüseyin Yeşil tarafından *Ca'ferî Fıkında Hac Nasıl Yapılır* başlığıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Ankara 1990). **7.** *el-Mesâ'ilü'l-müeyyere: el-'İbâdât ve'l-mu'âmelât vi'ka fetâva'l-Âyetillâhî'l-'uzmâ es-Seyyid Ebû'l-Kâsım el-Müsevî el-Hûî'î* (Beyrut 1415/1994). Hûî'nin çeşitli konulardaki fetvalarından oluşan eser öğrencisi Zeynelâbidîn el-Hakîm tarafından derlenmiştir. **8.** *Bülğatü't-ţâlib fi Şerhi'l-Mekâsib* (I-III, Beyrut 1987-1988). Hûî'nin, Murtazâ el-Ensârî'nin İslâm hukukuyla ilgili *el-Mekâsib* adlı eseri üze-

Ebû'l-Kâsım Hûî'nin türbesi - Hoy / İran

Ebû'l-Kâsım Hûî

rine verdiği derslerin öğrencisi Abdülmuhsin Fazlullah el-Hasenî el-Âmilî tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir. 9. *Mişbâhu'l-fekâhe fi'l-mu'âmelât* (I-VII, Beyrut 1412/1992). Bu kitap da müellifin *el-Mekâsib* üzerine verdiği derslerin öğrencisi Mirza Muhammed Ali et-Tevhîdî tarafından kitap haline getirilmiş şekli olup bir önceki esere göre daha hacimli ve ayrıntılıdır. 10. *ed-Dürerü'l-gavâlî fi fûrû'î'l-ilmî'l-icmâlî* (Necf 1367/1948). Tahâret konusunda vermiş olduğu derslerin öğrencisi Rızâ el-Lutfî tarafından yayımlanmış şeklidir. 11. *Tenkihü'l-'Urvetü'l-vüşkâ* (I-VI, Necf 1378/1957). Hûî'nin, Muhammed Kâzım b. Abdülâzîm et-Tabâtabâî el-Yezdî'nin ibadet ve muâmelât konularına dair *el-'Urvetü'l-vüşkâ* adlı eseri üzerine verdiği derslerin öğrencisi Ali el-Garavî tarafından derlenerek neşredilmesinden oluşmuştur. 12. *Dürüs fî fıkhi's-Şı'a* (I-IV, Necf 1378/1957). Hûî'nin tahâret konusundaki görüşlerini ihtiva eden eser öğrencisi Mehdi el-Halhâlî tarafından derlenmiştir. 13. *el-Mesâ'ilü's-şer'iyye* (nşr. Abdülmeccid el-Hûî, Necf 1416/1996). 14. *Islamic Practical Laws Explained* (3. bs. Bombay 1990 [?]). 15. *Articles of Islamic Acts* (Karaçi 1991). 16. *Tavzîhu'l-mesâ'il* (Kum 1412/1992). Son üç eser, müellifin ibadet ve muâmelâtla ilgili fetvalarının İngilizce ve Farsça'ya çevrilmiş şeklidir. Sonuncu eser *Tam İlmihal* adıyla Türkçe'ye de tercüme edilmiştir (trc. Hüseyin Yeşil, İstanbul 1985).

B) Fıkıh Usulü. 1. *Ecvedü't-takrîrât* (I-II, Tahran 1348/1930). Hocası Nâinî'nin fıkıh usulü üzerine verdiği derslerin Hûî tarafından derlenerek kitap haline getirilmiş şeklidir. 2. *Mişbâhu'l-uşûl* (I-II, Necf 1377/1958). Müellifin fıkıh usulü üzerine verdiği derslerden ibaret olup öğrencisi Muhammed Server el-Behsûdî tarafından derlenerek yayımlanmıştır. 3. *Muâharât fî uşûlî'l-fıkh* (I-V, Beyrut 1988-1992). Hûî'nin fıkıh usulü üzerine verdiği derslerin öğrencisi Muhammed İshak el-Feyyâz tarafından kitap haline getirilmiş şeklidir.

C) Kur'an İlimleri. 1. *el-Beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Necf 1966). Kur'an ilimleri ve tefsir usulü konuları ile Fâtiha sûresinin tefsirini ihtiva eden eser tamamlanmamıştır. 2. *Nefehâtü'l-i'câz* ([baskı yeri yok] 1343). Müellifin kaleme aldığı ilk eser olup Kur'an'ın i'câzını anlatmaktadır.

D) Hadis. *Mu'cemü ricâli'l-hadîs ve tafsîlü şabakâti'r-ruvât* (nşr. Muhammed Saîd et-Tureyhî, I-XXIII, Necf 1978-1982).

Alfabetik olarak düzenlenen eserin giriş kısmında müellif, mâsum imamlardan rivayette bulunan her râvinin hüccet (delil) olamayacağını, ancak sika ve hasen olanların haberlerinin alınabileceğini, bunun ise ricâl ilmiyle bilinebileceğini, eserini de bu maksatla telif ettiğini belirtmektedir. İmâmîyye Şıası nezdinde Ehl-i sünnet'e ait *Kütüb-i Sitte* değerinde kabul edilen *Kütüb-i Erba'a*'da yer alan rivayetlerin hepsinin mâsum imamlardan geldiğinin kesin olmadığını, hatta sihatlerinin bile şüphe taşıdığını ifade eden Hûî bu kitapları ayrı ayrı değerlendirmekte, bunlarda mâsum imamlardan çıkması muhtemel olmayan haberlerin yer aldığını delilleriyle birlikte gösterip bu konuda aksi görüş beyan edenlere gerekli cevapları vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Kâsım el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-hadîs*, Necf 1978-82, I, 15, 17-31, 90; XXII, 22-26; a.mlf., *Minhâcü's-şâlihîn*, Beyrut 1980, I, 334, 372; a.mlf., "Diverse Religious Practices" (trc. I. K. A. Howard), *Shi'ism-Doctrines in Thought and Spirituality* (ed. Seyyed Hossein Nasr v.dğr.), New York 1988, s. 255-258; a.mlf., *Mişbâhu'l-fekâhe*, Beyrut 1412/1992, V, 32-49; Humeynî, *Kitâbü'l-bey'*, Kum 1970, II, 490-491; a.mlf., *Velâyet-i Fakih yâ Hükümet-i İslâmî*, Kum 1971, s. 34; G. Rose, "Velâyet-e Faqih and the Recovery of Islamic Identity in the Thought of Ayatollah Khomeini", *Religion and Politics in Iran Shi'ism from Quietism to Revolution*, London 1983, s. 177; Hossein Modarresi, *An Introduction to Shi'i Law*, London 1984, s. 57, 121, 124, 125, 142, 212, 215; Amir Taheri, *The Spirit of Allah*, London 1985, s. 160, 162; Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, London 1985, s. 189, 248-249, 262, 264, 315, 318, 321; Said Amir Arjomand, *The Turban for the Crown*, Oxford 1988, s. 156; a.mlf., *Authority and Political Culture in Shi'ism*, New York 1988, s. 201; J. N. Wiley, *The Islamic Movements of Iraqi Shi'as*, London 1992, s. 57; a.mlf., "Kho'i Abol-Qasem", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1995, II, 423; Abdulaziz Sachedina, "Al-Khoei Benevolent Foundation", a.e., I, 75-76; E. Abrahamian, *Khomeinism*, London 1993, s. 11, 137; *en-Nûr* (Hûî özel sayısı), sy. 16, London 1992, s. 12-14, 18-19, 31; sy. 27 (1993), s. 10-11; sy. 33 (1994), s. 33, 36-39; sy. 59 (1996), s. 58.

MEHMET TOPRAK

Hûî, Hasan b. Abdülmü'min

(حسن بن عبد المؤمن الخوئي)

Münşî, şair ve sözlükçü.

Eserlerindeki bazı kayıtlardan (*Nüzhetü'l-küttâb ve tuhfetü'l-ahbâb*, Süleymaniye Ktp., Fâtihi, nr. 5406, vr. 33^a; *Qavâ'idü'r-resâ'il*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3369, vr. 1^b), Kastamonu'da hüküm süren Çobanoğulları'ndan Muzafferüddin

Yavlak Arslan (1280-1291) ve oğlu Emîr Mahmud (1293-?) dönemlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır. Hûî (Höyî) nisbesinden hareketle İran'ın Hoy (Hûy) şehrinde olduğu ve eserlerine bakarak iyi bir öğrenim gördüğü söylenebilir. Bazı kaynaklarda Muzafferî nisbesi ve Hüsâmî mahlasıyla da anılmaktadır. Muzafferî nisbesinin Yavlak Arslan'ın Muzafferüddin lakabı ile ilişkisi olmalıdır. Bir ara Türkistan'a gittiği ve *Qavâ'idü'r-resâ'il* adlı eserini bu seyahatten hemen sonra yazdığı bilinen Hûî'nin (Yinanç, s. 96) ne zaman ve nerede öldüğü belli değildir.

Hûî, Anadolu Selçukluları devrinde kaleme aldığı inşâya dair eserlerle devlet teşkilâtı ve makamlarını sırasıyla göstermiş, makam sahiplerinden her birinin Arapça, Farsça ve Türkçe lakap ve unvanlarını bildirerek teşrifat usulünde önemli olan bilgileri tesbit etmiştir. Yazışmaların resmen Türkçe olarak yapıldığı dönemlerde inşâ ve muharrerâta görülen terim, unvan ve lakaplar bu inşâ örneklerinden faydalanılarak düzenlenmiştir.

Eserleri. 1. *Nüzhetü'l-küttâb ve tuhfetü'l-ahbâb*. Muzafferüddin Yavlak Arslan adına yazılan eser dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde mektup yazılırken başvurulacak 100 âyet, ikinci bölümde 100 hadis, üçüncü bölümde Hulefâ-yi Râşidîn ve ileri gelen din adamlarının sözleri, dördüncü bölümde Farsça çevirileriyle birlikte 100 Arapça beyite yer verilmiştir (krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1945). Bir nüshasının (Süleymaniye Ktp., Fâtihi, nr. 5406) sonundaki kayda göre eser 684 (1285) yılında yazılmıştır (diğer yazma nüshaları için bk. Ahmed Münzevî, III, 2122-2123). 2. *Qavâ'idü'r-resâ'il ve ferâ'idü'l-fezâ'il* (Süleymaniye Ktp., Fâtihi, nr. 5406, vr. 59^a-71^b; Esad Efendi, nr. 3369). Emîr Yavlak Arslan'ın oğlu Emîr Hüsâmeddin Mahmud adına yazılan bu küçük inşâ kitabı, çeşitli sınıflardaki insanlara yazılan mektuplarda kullanılacak lakap ve hitaplarla ilgili örnekleri ihtiva etmektedir. 3. *Gunyetü'l-kâtib ve münyetü't-tâlib*. Müellifin, oğlu Nasrullah'a inşâ kaidelerini öğretmek üzere 690 Recibinde (Temmuz 1291) yazdığı küçük bir risâledir. İki bölümden oluşan risâlenin ilk bölümünde kitâbet, ikinci bölümünde yazı usulleri hakkında bilgi verilmektedir. Eser *Rüsûmü'r-resâ'il* ile birlikte yayımlanmıştır (*Gunyetü'l-kâtib ve Münyetu't-tâlib*, *Rüsûmü'r-resâ'il ve Nucûmu'l-fazâ'il*, nşr. Adnan Sadık Erzi, Ankara 1963, s. 1-16). 4. *Rüsûmü'r-resâ'il ve nücümü'l-fezâ'il*. Bu eserde, unvanlar hakkında verilen bilgi-